

THE CONCEPT OF CREATIVITY AS AN
INTERDISCIPLINARY COMPLEX ADAPTIVE SYSTEM

Bohdan Andrusyshyn^{1,2}, *Olha Tokarchuk*^{1,3}, *Natalia Opolska*⁴,
*Yevhen Bilozorov*⁵

КОНЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНА
СКЛАДНА АДАПТИВНА СИСТЕМА

Богдан Андрусишин, *Ольга Токарчук*, *Наталя Опольська*,
Євген Білозьоров

Abstract. The article highlights the concept of creativity as a complex system, identifies signs of their relationship. It is proved that in the process of creativity there is an exchange of information, it has its own subsystems in each field of knowledge, summarizing which can determine its internal structure. It is indicated that creativity in the process of social development, of course, is adaptive, starting with rock paintings that met the demands of primitive society and ending with modern scientific developments in the field of human cloning, artificial intelligence. It is concluded that the concept of creativity as a system can maintain its steady state, and also has the ability to increase order and complexity through adaptive activity. It is determined that creativity is distinguished by its functional and dynamic complexity, which is due to its interdisciplinarity.

Keywords: creativity; right to freedom of creativity; system of creativity; concept of creativity

Анотація. У статті висвітлено концепцію творчості як складну систему, визначено ознаки їх споріднення. Доведено, що в процесі творчості відбувається взаємообмін інформацією, вона має свої підсистеми у кожній галузі знань, узагальнюючи які можна визначити її внутрішню будову. Вказано, що творчість в процесі суспільного розвитку, безумовно, є адаптивною, починаючи з наскельних малюнків, які відповідали запитам первісного суспільства і завершуючи сучасними науковими розробками в галузі клонування людини, штучного інтелекту. Зроблено висновки, що концепція творчості, як система може підтримувати свій стаціонарний стан, а також має здатність нарощувати впорядкованість і складність за рахунок адаптивної активності. Визначено, що творчість вирізняється своєю функціональною та динамічною складністю, що зумовлено її міждисциплінарністю.

Ключові слова: творчість; право на свободу творчості; система творчості; концепція творчості

¹ National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

² abihorse@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-5490-6874>

³ 9-3@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-0382-6353>

⁴ Vinnytsia National Agrarian University, Ukraine. opolskapravo@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1507-0178>

⁵ National Academy of Internal Affairs, Ukraine. b_e@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-7824-6786>

Актуальність дослідження

Людська цивілізація з моменту свого зародження тісно пов'язана з творчою діяльністю. Протягом її існування, для кожного історичного етапу значення творчості в розвитку цивілізації завжди було визначальним. Починаючи зі створення колеса, яке на думку фінського вченого Аско Парполи вперше було створено в Трипільській культурі на території сучасної України приблизно 6 тисяч років тому [18, с. 216] і до сьогодні, коли штучний інтелект, як результат творчої діяльності людини, повністю змінює наші уявлення про транспорт, науку, освіту та медицину.

Генезис суспільства — це послідовність зміни творчих актів, розвиток культури, нових соціальних інститутів, зміна відносин, створення якісно нових духовних та матеріальних цінностей. Все що нас оточує, по суті, зводиться до творчості. В. Андрущенко зазначає: «притаманний людині унікальний спосіб життя, який відрізняє її від тваринного, залишається практично незмінним. Люди живуть, працюють, створюють і відтворюють культуру, народжують і виховують дітей, переживають притаманні їм життєві екзистенції, переосмислюють історію» [2, с. 5–13]. Творчість є історичною основою розвитку суспільства, соціально зумовленим явищем, однією із форм суспільної свідомості та суспільної діяльності.

Творча діяльність у будь-якій сфері науки, літератури, мистецтва є невід'ємним проявом існування людини, основою суспільного прогресу та рушійною силою розвитку людства. Неможливо уявити сучасну людину без можливості творчого самовираження, реалізації творчих здібностей.

Наукове розуміння творчості є частиною поліаспектної доктрини, зміст якої перебуває на межі вивчення багатьох наукових сфер. Це складне і багатогранне явище, яке є предметом дослідження у різних галузях знань, зокрема у філософії, психології, педагогіці, у праві та інших науках, що вказує на полісемантику цього феномену.

Метою статті є формування концепції творчості як міждисциплінарної складної адаптивної системи.

Результати дослідження

Вбачається, що за своєю своєю змістом, структурою творчість має системний характер. В межах наукової доктрини, ми не знаходимо визначення, яке б виражало комплексно сутнісні характеристики цього явища, що ускладнює проведення всебічного дослідження творчості, як здатності людини, як різновиду діяльності, як свободи і, врешті, як права. Крім того, обмеження дослідження виключно галузевими аспектами може призвести до помилкових суджень та викривленого сприйняття творчості, яка є міждисциплінарною категорією. Тому при визначенні змісту та концепції творчості слід системно використовувати знання спеціальних наук, зокрема, психології, філософії, права тощо.

Розглядаючи можливість створення загальної концепції творчості слід відзначити, що в різних галузях знань це питання висвітлюється по-різному. Однак, у кожній галузі творчість досліджується як певна система. Усталеним є поняття згідно з яким система — це відображення у свідомості суб'єкта (дослідника, спостерігача) властивостей об'єктів та їх відношень

у вирішенні завдання дослідження, пізнання [19, с. 121]. Складні системи — напрямком досліджень, що зараз набуває характерних рис добре сформованої галузі науки зі своїм об'єктом, понятійним апаратом, методами аналізу. Вбачається, що творчість має усі характерні риси міждисциплінарної складної системи, яка за своїм змістом є адаптивною. Необхідність міждисциплінарного бачення феномена творчості, її адаптації відповідає потребам глобального контексту соціо- і культуротворення, який засновується на креативності як принципі самовизначення людської діяльності.

Як правило, складною називається система з багатьох пов'язаних між собою складників, що, як ціле, мають властивості, які не очевидно випливають із властивостей окремих частин. Серед численних ознак складної системи в науковій літературі найчастіше згадуються відкритість такої системи та взаємообмін інформацією, наявність підсистем та внутрішня будова. Доведено, що складна система здатна до адаптивної активності за рахунок якої приростають корисні особливості і зменшуються даремні здібності, така система здатна підтримувати свій стаціонарний стан, а також здатна нарощувати впорядкованість і складність за рахунок адаптивної активності [20, р. 132].

В основі даного дослідження лежить парадигма антропоцентризму, яка виводить людину на перше місце, а творчу здатність вважає її головною конститутивною характеристикою. Людський інтелект не мислиться поза межами творчості й здатності людини до створення нового у розвитку науки, техніки, мистецтва. Головними проблемами антропоцентричного підходу слід вважати те, яким чином людина послуговується здатністю до творчості. Творчість можна розглядати як здібності, здатність і разом з тим, як потребу самовираження, самоствердження, привнесення в оточуючий світ нового задля пошуку гармонії і самовдосконалення. Здатність до творчої діяльності вирізняє людину серед інших живих істот і не залежить від віку, стану здоров'я, наявності здібностей чи таланту.

Загально визнано, що основною формою людської активності є практична діяльність, спрямована на задоволення різноманітних потреб, перетворення матеріального світу, суспільних відносин і самої особистості. Твердження про те, що людина формується в процесі біопсихологічної та соціальної еволюції, основою якої є діяльність у різних її формах, можна визнати аксіомою [6, с. 63]. Оскільки виникнення й розвиток соціальних систем є продуктом людської активності, творчий процес у широкому соціальному контексті реалізується через прояв цієї активності — діяльність людини. Отже, методологічний аналіз творчої діяльності як одного з найпоширеніших видів соціальної активності не можливий без звернення до соціальних, філософських і психологічних аспектів категорії «творчість».

Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день не існує однозначного підходу до трактування творчості. Так, під поняттям «творчість» розуміють діяльність людини у процесі якої вона створює оригінальні цінності [8, с. 277]. Існує наукова позиція, яка передбачає трактування творчості як певної діяльності людини, яка направлена на самовираження і самореалізацію внутрішніх потреб особистості [1, с. 253–249].

Український цивіліст і основоположник наукових розробок права інтелектуальної власності О. Підпригора вказав, що: «Творча діяльність,

або просто творчість — це цілеспрямована інтелектуальна діяльність людини, результатом якої є щось якісно нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю» [13, с. 112].

В межах антропоцентричної парадигми, зазначений підхід не видається таким, що висвітлює зміст творчості як природної людської здатності-потреби людини. В межах існуючої доктрини, ми не знаходимо визначення, яке б виражало сутнісні характеристики цього явища, що ускладнює проведення всебічного дослідження творчості. Крім того, обмеження дослідження виключно галузевими аспектами може призвести до помилкових суджень та викривленого сприйняття творчості, яка є міждисциплінарною категорією. Тому при системному визначенні змісту творчості слід використовувати знання спеціальних наук, зокрема, психології, філософії тощо. Розглядаючи концепцію творчості як міждисциплінарну складну адаптивну систему, слід відзначити, що в різних галузях знань це питання висвітлюється по-різному. Однак в межах комплексного дослідження потрібно встановити міждисциплінарні аспекти досліджуваного поняття. Серед концепцій творчості виділимо ті теорії, які є результатом дослідження механізмів і умов виникнення творчої активності у широкому контексті.

Разом з парадигмою антропоцентризму, провідну пізнавальну роль у системному дослідженні творчої діяльності відіграє діяльнісний підхід. На переконання С. Д. Гусарева та Є. В. Білозьорова, діяльнісний підхід — це гармонійна сукупність установок, прийомів, ансамбль методів, серед яких метод діяльності вважається провідним, а інші стосовно нього виконують обслуговуючу роль. Цей підхід дозволяє зосередити увагу дослідника не тільки на проблемі власне діяльності, а й на інших явищах, у співвідношенні або взаємодії з якими знаходиться людська діяльність. Слід констатувати досить широкі можливості застосування категорії «діяльність» як принцип або метод пізнання у сфері наукових досліджень. Головною рисою методу діяльності є можливість пізнання явища правової дійсності крізь призму існування такого чинника як людська діяльність. На відміну від методу, діяльнісний підхід дозволяє ставити та вирішувати більш складні науково-пізнавальні завдання, що підтверджується розширенням його гносеологічного інструментарію [4, с. 128].

Таким чином, у процесі дослідження творчості людини з використанням діяльнісного підходу, на нашу думку, є доцільним порушувати питання не тільки про принципи та типологію творчого процесу, а й про структурну схему цієї діяльності. Структура людської діяльності висвітлюється у наукових концепціях по-різному, але поряд із тим можна виокремити такі структурні елементи: засіб, мета, мотив, об'єкт, результат, спосіб, суб'єкт, форма тощо. Самі ці складові можна використовувати як системні критерії при виокремленні творчого процесу, що обумовлюються чинником людської діяльності. Кожний складовий елемент структури творчої діяльності може виконувати роль методологічного аспекту, зрізу або площини, в якій відбувається пізнання та перетворення оточуючого світу.

Творча діяльність — одне з найбільш цікавих, складних та одночасно найменше вивчених явищ у сучасній науці. Творчість є потребою людини, що забезпечує її адаптацію у соціальному середовищі, а також забезпечує динамічний розвиток суспільства. Творча діяльність — це не лише відкри-

ття в певній галузі науки, художні досягнення, створення чогось нового, це процес «народження» нових цілей, планів, задумів.

Творчість неможливо охарактеризувати однозначно, саме тому й існує ціла низка підходів та визначень, що є результатом різних методологічних установок, багатьох точок зору і, як наслідок, множинного розуміння, а інколи навіть і протилежних уявлень про це системне явище. Актуальними проблемами вивчення творчості на сьогодні є виокремлення форм та методів творчої діяльності, етапності творчого процесу, а також його динаміки та статичності у взаємодії із отриманими результатами.

Необхідно зазначити, що творча діяльність є закономірним етапом розвитку людської діяльності, підсумком попереднього розвитку форм цієї діяльності, новою, якісною сходинкою формування особистості.

Концепція творчості у філософії

Проблема творчості розглядалась в різних аспектах філософських дискурсів. Підходи, які тлумачать феномен творчості можна згрупувати у вертикальну і горизонтальну структуру. До вертикальної структури належать філософські підходи, концепції які формувались в динаміці історичного розвитку. До них можемо віднести розуміння творчості Платоном, який доводив: все, що викликає перехід небуття в буття є творчістю, створення будь-яких творів мистецтва і ремесла можна назвати творчістю, а всіх створювачів — творцями. Він виділяв два види творчості: Божу, яка створює вічні цінності; і людську, що залежить від людини і обмежується часовими рамками.

У середньовічній філософії було два протилежні підходи до творчості: теологічний і логіко-гносеологічний. Згідно теологічної теорії, творчість є виключне право, прерогатива Бога, який творить світ. Представники логіко-гносеологічного напрямку в основі творчості вбачали логіку оцінки аргументів щодо їх істинності чи неістинності.

Епоха Відродження збагатила світ творами таких митців як: Леонардо да Вінчі, М. Копернік, Джордано Бруно, Тіхо де Браге, Й. Кеплер, Галілео Галілей, Ф. Бекон. В цей період, мистецтво та література домінували над філософією. У Новий час філософські ідеї Р. Декарта засновані на методах сумніву у творчості стали основою формування раціональної культури. І. Кант розкривав творчість через продуктивну уяву, яка поєднує чуттєве і раціональне пізнання. Ф. Гегель вважав, що абсолютна ідея наділена творчою енергією і вона є творчим началом природи та людини. Гегель ототожнював розвиток і творчість.

Отже, аналізуючи вертикальну структуру філософських підходів до творчості, можна зробити висновок, що концепція творчості як складна система є адаптивною, тобто змінюється на основі нової інформації; емергентною — розвивається від існуючого до виникаючого. Теорія складності дозволяє перенести у вертикальну структуру досліджуваної концепції, підходи які стали успішними в філософії творчості.

Горизонтальну структуру філософії творчості складають усталені підходи. Б. Новіков зазначає: «філософське вчення про творчість — це є ні що інше, як діалектика руху, дорозвинена до діалектики діяльності і потому —

до діалектики творчості, до діалектики як теорії і методології творчості. Таким чином, правильніше буде говорити не про створення теорії творчості, але про поставання філософії філософією творчості. Саме тому, що теорія творчості — це і є філософія (наукова, безумовно) як філософія творчості, немає жодної потреби «поряд» з нею, а чи то «в рамках» філософії, «створювати» якусь особливу (але, підкреслюємо — філософську) теорію творчості» [9, с. 113].

Як бачимо, у філософії також існують науково обґрунтовані теорії, щодо визначення феномену творчості, що відповідають ознакам складної системи. Погоджуючись з думкою Б. Новікова у тому, що немає жодної потреби в межах філософії, «створювати» якусь особливу філософську теорію творчості. Разом з тим, доцільно розглядати концепцію творчості, як міждисциплінарну складну систему, адже це дає можливість побудови синтезу та висвітлення теорії самоорганізації в системах різної природи, на основі універсальних галузевих підходів.

Естетичний аспект творчості в сучасній філософській думці ґрунтовно розроблено в працях А. Канарського, де діалектичний підхід органічно переплітається з естетичною проблематикою. Такий підхід, тобто морально-естетична проблематика творчості, яка аналізується крізь призму діалектичної логіки, дозволяє осмислити феномен творчості в динаміці її розвитку, руху. Західні школи дають нам широкий спектр поглядів на творчість. Від об'єктивно ідеалістичного, де творчість підкоряється об'єктивній необхідності та об'єктивним чинникам, до поглядів на творчість, котра переводить індетермінізм творчого процесу у такий стан, який можна означити категорією «свавілля митця». Погляди на феномен творчості західних теоретиків об'єднуються переважно ідеалістичною онтологією. Ідеалізм трактує творчість як ідейну одержимість, як синтез свідомого і несвідомого (Шеллінг), як «животворний подих несвідомого» (Гартман), як містичну інтуїцію (Бергсон). Особливу сторінку у філософському поступі осмислення феномена творчості в сучасній філософії займає постмодернізм який виходить з ідеї демократичного теоретичного плюралізму, та із твердження, згідно з яким не можна виходити в поясненні світу з якоїсь однієї логічної схеми, бо світ є різноманітним і пропонує програму відкидання монізму взагалі і в творчості зокрема [12, с. 219].

Узагальнюючи горизонтальну структуру підходів до творчості у філософській думці слід виокремити естетичний підхід, ідеалістичний, теорію постмодернізму та ін. У філософії теорія творчості інтерпретована різноманітними філософсько-світоглядними студіями, які утворюють горизонтальну і вертикальну систему філософсько-наукових досліджень.

Концепція творчості у психології

Творча діяльність є закономірним етапом розвитку людської діяльності, підсумком попереднього розвитку форм цієї діяльності, новою, якісною сходиною формування особистості. Розглядаючи концепцію творчості як систему, доцільно звернути увагу на психологічні теорії творчості.

Дослідження психології творчості з'явилися в кінці XIX — на початку XX століття на основі розробки теорії творчості. Започаткували дослідже-

ння проблем творчості Т. Рібо та П. К. Енгельмейер. Пізніше С. О. Грузенберг зробив одну з перших спроб дійти певного синтезу різних напрямків у дослідженні творчості. У цілому ж на початковому етапі розвитку психології творчості переважали теоретичні дослідження художньої та науково-філософської творчості. Остання розглядалась як яскраво виражений прояв свободи людського духу, який дуже важко або взагалі неможливо науково вивчати, на який не здатна впливати свідомо діяльність людини [18, с. 72].

Наукове вивчення творчості сприяло стрімкому розвитку виробництва на початку ХХ ст. З'явилися дослідження наукової творчості як однієї з центральних проблем наукознавства, що мали практичні завдання нарощування творчого потенціалу, зокрема, комплексні розробки потребностей, відомих ще як Харківська школа (О. М. Веселовський, Д. М. Овсянко-Куликовський, О. О. Потєбня та ін.) [15]. У центрі досліджень творчості цього періоду — природа творчості, механізми творчого процесу, методи його дослідження. Головна роль у творчому процесі відводилась інтуїції як кульмінаційному моменту творчого процесу, що прихований у підсвідомості людини.

У 20-ті роки ХХ століття до проблеми природи творчості звертається В. М. Бехтерев, який розглядає цю проблематику з позиції рефлексології [11, с. 51].

Пізніше ці погляди доповнив С. Л. Рубінштейн, який сформував уявлення про творчий процес як результат свідомої діяльності суб'єкта. Дослідник, на відміну від своїх попередників стверджував, що свідомість не повторює структуру діяльності, а включається в неї, вона відкрита для нових впливів соціального — через діяльність індивіду [18, с. 635].

У 60-ті роки ХХ століття з'являються перші праці учених Я. О. Пономарьова, А. В. Брушлинського, О. К. Тихомирова, М. Г. Ярошевського, Б. М. Кедрова, О. М. Матюшкіна, в яких всебічно на науково-експериментальній основі досліджуються творчі процеси. Особливу лепту у розвиток феноменології творчості вносить Я. О. Пономарьов. Беручи за основу у трактуванні психологічного механізму творчості системно-структурний принцип, Я. О. Пономарьов інтегрує в ньому два методологічні регулятиви наукового пізнання: системність і принцип розвитку [18, с. 115–116].

Останні десятиліття ХХ століття були найбільш плідними для розвитку психології творчості. Потреба управління наукою і творчістю в інтересах виробництва сприяли виникненню певною мірою автономного напрямку в сфері психології творчості, який був пов'язаний із дослідженням технічної творчості. Це були роботи американського психолога Д. Росмана та радянського вченого П. М. Якобсона, присвячені аналізу винахідницької діяльності.

У дослідженнях загальнопсихологічного і концептуального спрямування (С. Л. Рубінштейн, К. Дункер, Д. Б. Богоявленська, Я. О. Пономарьов, О. К. Тихомиров та ін.) має місце вивчення методологічних засад психології творчості, її закономірностей і механізмів творчої діяльності. Експериментально-емпіричні дослідження творчості орієнтовані на виявлення і опис особистісних характеристик та здібностей до творчої діяльності.

У працях В. А. Роменця висвітлюється вчення про природу й механізми творчості людини, що охоплює три складові: загальну, генетичну,

прикладну психологію творчості. Дослідник вирішує питання про психологічний механізм творчості, яким вважає трансдукцію — перехід із суб'єктивно-психічної системи (від задуму) до матеріально речової (втілення у певному предметі задуму). У генетичній психології творчості В. А. Роменець розробляє модель розгортання творчих можливостей людини від раннього дитинства до переходу у стан зрілої особистості. Прикладна психологія творчості, на думку вченого, покликана вирішувати проблеми конкретної людини, надавати допомогу щодо того, як слід діяти, щоб виявити свій творчий потенціал найповніше, як розвинути свої творчі здібності [17, с. 48–49].

Аналізуючи психологічну теорію творчості як систему, у її загальній структурі можна виділити декілька підсистем, а саме: об'єкт, на який направлена творча діяльність; процес та результат творчої діяльності; середовище та умови, в яких здійснюється творчість; суб'єкт (особистість творця); форми та способи реалізації творчої діяльності тощо. У свою чергу, в кожній із названих підсистем можна виділити основні її складові. Так, наприклад, процес творчої діяльності може мати такі складові як визначення мети; формування та реалізація задуму; особистість творця із врахуванням індивідуальних здібностей (інтелект, темперамент, вік, характер); середовище та умови в яких відбувається творчий процес тощо.

Таким чином, вивчення загальних і специфічних закономірностей становлення та розвитку творчості як категорії психології у всіх історичних періодах є важливою умовою розв'язання наукових завдань щодо удосконалення творчого процесу у подальшому. Адже сучасний стан дослідження творчої діяльності характеризується як процес зближення двох методологічних підходів: особистісного (вивчення суб'єкта, його потреб, мотивів, знань, умінь, навичок, властивостей, самосвідомості, емоцій, почуттів) та діяльнісного (вивчення стадій та процесу, мети, об'єкта, засобів та способів, форм та методів).

Творчі процеси, які відбуваються в свідомості людини впливають як на інтелектуальний розвиток окремої людини, так і на суспільний розвиток в цілому. Ці процеси є взаємопов'язаними та незворотними, сприяють закономірним змінам у суспільному житті, супроводжуються постійною трансформацією суспільних відносин з істотною зміною життя. Вплив на розвиток окремої людини та суспільства, а також закономірність та незворотність, в цілому, еволюційного розвитку характеризує функціонування системи творчості, її динамічну та циклічну складову. Застереження щодо незворотності в еволюційному чи інтелектуальному розвитку стосується життєвого циклу, який пов'язаний з цілими поколіннями, а не творчим надбанням однієї особи. Разом з тим, прогресивний розвиток суспільства залежить від творчості його членів.

Відміною рисою психологічних теорій творчості є те, що в їх основі дослідники висвітлюють психологічні процеси, які відбуваються в процесі творчості і відзначають важливість неусвідомленої потреби людини у розвитку та реалізації творчих здібностей. Психологічні підходи висвітлюють сутність та специфіку творчої діяльності, особливості творчого процесу, його структури, перебігу, переживання творчої особистості, її формування, розвиток творчих здібностей.

Концепція творчості у праві

Правознавці здійснюють дослідження творчості та творчої діяльності в рамках конституційного, цивільного, адміністративного, інформаційного права та теорії держави та права. Аналіз юридичної літератури, вказує на недосконалість підходів до висвітлення змісту творчості крізь призму соціально-значимих, нових результатів творчої діяльності, яка є базовою у сучасній правовій науці. Відмінною рисою філософських теорій творчості є те, що дослідники в її основу закладають свободу, яка є обов'язковою і повинна бути реалізована людиною в активних творчих діях та вказують, що творчість це універсальний (філософський) визначник буття повністю усупільненої людини і людського суспільства.

Незважаючи на різноманіття визначень творчості у юридичній науці, їх умовно можна поділити на два основні підходи. Представники першого (О. Іоффе, О. Підпригора, В. Антонов та ін.), висвітлюючи досліджуване поняття, акцентують увагу на тому, що наслідком творчості є певний результат. В інтерпретації представників зазначеного підходу, який є найбільш поширеним, творчість розглядається як цілеспрямована пошукова діяльність, що завершується продуктивним актом (результатом), внаслідок якого з'являються нові образи, форми їх втілення, що вирізняються неповторністю і оригінальністю [10, с. 115].

Цей підхід характеризується ігноруванням тих випадків, коли творча діяльність не завершується створенням якісно нових духовних або матеріальних цінностей, або творець не створює образ кінцевого продукту. А здійснена ним інтелектуальна цілеспрямована пошукова діяльність носить творчий характер і є реалізацією окремих правомочностей права на творчість.

Творчість не завжди завершується створенням твору (результатом). Ейнштейн, наприклад, витратив не одне десятиліття на те, щоб створити єдину теорію поля. Тридцять років наполегливої, титанічної творчої праці так і не завершилися побудовою шуканої наукової теорії.

Представники другого підходу (І. Серебровський, Д. Шапорєва, В. Речицький) зосереджують увагу на тому, що творчість — це певний усвідомлений, вольовий, досить трудомісткий процес, що має на меті досягнення певного результату. Тобто це сам процес створення людиною духовних та матеріальних благ, у якому отримання результату є ймовірним [10, с. 118].

В. Речицький зазначає, що свобода творчості це певний культурний імператив — похідна від взаємодії трьох елементів: 1) культури, яка містить в собі основні символічні правила; 2) індивіда — як винахідника й постачальника новизни; 3) експертизи творчого символічного продукту ринком. У будь-якому випадку свобода творчості є закономірним результатом взаємодії індивідуальної свідомості з щільним соціальним і культурним контекстом [16].

На наш погляд, зазначений підхід краще відображає сутність досліджуваного поняття, тому що при зайнятті творчою діяльністю результат є ймовірним, метою творчості і не завжди її наслідком. Право на творчість є одним з основоположних прав людини, яке не залежить від створення якісно нового результату.

Характеризуючи творчість як категорію права, слід вказати, що творчість це властивість суб'єкта права, яка є особливою формою реалізації його свободи, що неминуче входить у право. Творчість — це процес мислення, який реалізується людиною в активних діях і супроводжується особливим емоційним станом, що задіює інтуїцію, уяву, фантазію, досвід, вміння з метою створення, відкриття, або відтворення чогось якісно нового чи оригінального. В процесі творчості суб'єкт права (людина) реалізує можливість діяти відповідно до внутрішніх переконань, реалізуючи свої ідеї, задовольняючи власні інтереси та потреби за умови поваги до прав та свобод інших учасників правовідносин. Творчість виступає природною властивістю і водночас необхідністю людини, є втіленням її самодостатності та індивідуальності.

Закон в рівній мірі має охороняти як творчий процес, так і результати творчості, незалежно від того, наскільки значний елемент творчості, у чому він проявляється і в якій мірі. Зважаючи на дослідження психологів, які відзначають важливість неусвідомленої потреби людини у розвитку та реалізації творчих здібностей, а також філософів, які вказують на недосконалість підходів до висвітлення змісту творчості крізь призму соціально-значимих, нових результатів творчості, можна зробити висновок, що діюче законодавство містить ряд недоліків регулювання творчості. Творчість є категорією права як сутнісна властивість людини. Право на творчість випливає із самої біологічної сутності людини, належить їй з народження, тобто продиктоване самою природою, тому зрештою і є природним.

Крім того, категорія «творчість» тісно пов'язана з правом та процесом правотворчості. Станіслав Дністрянський стверджував: «правнича наука характеризується творчою силою в праві, відповідно й суддя не може знайти відповіді на всі правові питання у законі та «мусить не раз оглядатися за нормами, яких в законі немає». Таким чином, учений дійшов висновку, що суддя не може відмовлятися від вирішення будь якої справи з причин браку відповідної правової норми. Іноді сам закон виразно наштотує на свободу творчості судді, писав С. Дністрянський. Із розвитком права зруйнувалися давні обмеження щодо формування власного погляду судді, місце доказової теорії посіла теорія вільного суддівського переконання, а отже, у застосуванні правових приписів наступила певна свобода судді [5, с. 72].

Отже, концепція творчості, як міждисциплінарна складна система дозволяє нам розглядати феномен творчості не лише як філософську чи психологічну теорію, але і як категорію права, адже це властивість суб'єкта права, яка реалізується у правовідносинах. Творчість є передумовою суспільного розвитку і створення всього, що стало для нас звичним явищем. У праві саме творчість послугувала появі звичаю як правила поведінки, адже це, перш за все ідея, задум, який згодом еволюціонував у правові системи. Навіть в процесі правотворчості, який є встановленням державою загальнообов'язкових правил для регулювання суспільних відносин, реалізується, творчість людини, яка полягає у створенні чи зміні правової норми.

Творча діяльність є наслідком самореалізації, виникає з індивідуальних особливостей, проявляється в здійсненні якоїсь діяльності у творчий спосіб. На наш погляд, визначення творчості можна подати, як процес мислення, який реалізується людиною в активних діях і супроводжується

особливим емоційним станом, що задіює інтуїцію, уяву, фантазію, досвід, вміння з метою створення, відкриття чогось якісно нового чи оригінального. Творчу діяльність можна поділити на інтегровану і аматорську. Інтегрована творча діяльність базується на обдарованості, таланті, геніальності, професійній майстерності. Цей вид творчості проявляється у творчих результатах значного наукового чи художнього значення, що мають культурну цінність.

До ознак творчості як категорії права можна віднести наступні:

- це властивість людини як суб'єкта права;
- є особливою формою реалізації свободи;
- реалізується у правовідносинах;
- має вольовий характер, адже проявляється в активних діях людини;
- виступає не лише як об'єкт правового регулювання, а й впливає на процес виникнення, формування і подальший розвиток права як первинний засіб правотворення.

Висновки

Концепцію творчості зі складними системами споріднює багато ознак. Зокрема, в процесі творчості відбувається взаємообмін інформацією, вона має свої підсистеми у кожній галузі знань, узагальнюючи які можна визначити її внутрішню будову. Творчість в процесі суспільного розвитку, безумовно, є адаптивною, починаючи з наскельних малюнків, які відповідали запитам первісного суспільства і завершуючи сучасними науковими розробками в галузі клонування людини, штучного інтелекту. Все це дає підстави робити висновки, що цей феномен, як система може підтримувати свій стаціонарний стан, а також має здатність нарощувати впорядкованість і складність за рахунок адаптивної активності. Крім того, творчість вирізняється своєю функціональною та динамічною складністю, що зумовлено її міждисциплінарністю.

У філософії теорія творчості інтерпретована різноманітними філософсько-світоглядними студіями, які утворюють горизонтальну і вертикальну систему філософсько-наукових досліджень. До вертикальної структури належать філософські підходи, які визначають концепцію творчості як складну систему, яка є адаптивною, тобто змінюється на основі нової інформації; емерджентною — розвивається від існуючого до виникаючого. Теорія складності дозволяє перенести у вертикальну структуру досліджуваної концепції, підходи які стали успішними в філософії творчості. Узагальнюючи горизонтальну структуру підходів до творчості у філософській думці слід виокремити естетичний підхід, ідеалістичний, теорію постмодернізму та ін.

У загальній структурі системи психологічних теорій творчості можна виділити декілька підсистем, а саме: об'єкт, на який направлена творча діяльність; процес та результат творчої діяльності; середовище та умови, в яких здійснюється творчість; суб'єкт (особистість творця); форми та способи реалізації творчої діяльності тощо. У свою чергу, в кожній із названих підсистем можна виділити основні її складові. Так, наприклад, процес творчої діяльності може мати такі складові як визначення мети;

формування та реалізація задуму; особистість творця із врахуванням індивідуальних здібностей (інтелект, темперамент, вік, характер); середовище та умови в яких відбувається творчий процес тощо.

Концепція творчості, як міждисциплінарна складна система дозволяє нам розглядати феномен творчості не лише як філософську чи психологічну теорію, але і як категорію права, адже це властивість суб'єкта права, яка реалізується у правовідносинах. Творчість є передумовою суспільного розвитку і створення всього, що стало для нас звичним явищем. У праві саме творчість послугувала появі звичаю як правила поведінки, адже це, перш за все ідея, задум, який згодом еволюціонував у правовій системі. Навіть в процесі правотворчості, який є встановленням державою загальнообов'язкових правил для регулювання суспільних відносин, реалізується, творчість людини, яка полягає у створенні чи зміні правової норми.

Творча діяльність є наслідком самореалізації, виникає з індивідуальних особливостей, проявляється в здійсненні якоїсь діяльності у творчий спосіб. До системи творчості у праві належить літературна, художня, наукова і технічна творчість. Система творчої діяльності поділяється на інтегровану і аматорську. Інтегрована творча діяльність базується на обдарованості, таланті, геніальності, професійній майстерності. Цей вид творчості проявляється у творчих результатах значного наукового чи художнього значення, що мають культурну цінність.

Література

- [1] Ананьев Б. Г. 1967. Психологическая структура человека как субъекта. *Человек и общество*. № 2:253-249.
- [2] Андрущенко В. 2020. Освіта після пандемії. *Міждисциплінарні дослідження складних систем*. № 17:5-13. <http://orcid.org/0000-0002-7997-5913>
- [3] Бурдо Н. Б. 2008. Сакральний світ трипільської цивілізації. Київ : Наш Час.
- [4] Гусарев С. Д., Білозьоров Є. В. 2017. Діяльнісний підхід як структурний компонент методології сучасного правознавства. *Методологія в праві* / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. І. А. Безклубого. Київ : Грамота, 128.
- [5] Дністрянський С. 1923. Загальна наука права і політики. Наклад українського університету в Празі. Друк державної друкарні в Празі. Прага.
- [6] Каган М. С. 1974. Человеческая деятельность (опыт системного анализа). Москва : Политиздат.
- [7] Коханова О. П. 2016. Історія психології: від античності до початку ХХ століття : навч. посіб. Київ : Інтерсервіс.
- [8] Креативная педагогика и психология 2004. : учебное пособие / А. В. Морозов, Д. В. Чернилевский. Москва : Академический проект.
- [9] Новіков Б. 2011. Філософія як теорія і методологія творчості. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. № 2:108-113.

- [10] Опольська Н. М. 2020. Право на свободу творчості : монографія. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ».
- [11] Отич О. М. 2007. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти : монографія. Чернівці : Зелена Буковина.
- [12] Паламарчук Є., Мудраков В. В. 2012. Творчість як епістема трансдисциплінарної акмеології. *Педагогічний дискурс*. Вип. 11:219.
- [13] Підпригора О. А., Підпригора О. О. 1998. Право інтелектуальної власності України : навч. посібник для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів. Київ : Юрінком Інтер.
- [14] Пономарев Я. А. 1960. Психология творческого мышления. Москва : АПН РСФСР.
- [15] Потєбня Олександр Опанасович. 2002. *Філософський енциклопедичний словник* / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис.
- [16] Речицький В. 2019. Про цензуру (з приводу перевірки на відповідність Конституції України окремих положень законів України «Про кінематографію» та «Про телебачення і радіомовлення») Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. http://khp.org/index.php?id=1550672973#_ftnref1 (дата звернення: 12.12.2020).
- [17] Роменець В. А. 2004. Психология творчості : навч. посіб. Вид 3-тє, переробл. і допов. Київ, Либідь.
- [18] Рубинштейн С. Л. 2002. Основы общей психологии : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер.
- [19] Черняк Ю. И. 1970. Анализ и синтез систем в экономике. Москва : Экономика.
- [20] Thurner S. 2016. *Visions for Complexity*. World Scientific. Singapore.

References

- [1] Anan'ev V. N. 1967. Psihologicheskaya struktura cheloveka kak sub'ekta. *Chelovek i obschestvo*. № 2:253–249.
- [2] Andruschenko V. 2020. Osvita pislia pandemii. *Mizhdystsyplinarni doslidzhennia skladnykh system*. № 17:5–13. <http://orcid.org/0000-0002-7997-5913>
- [3] Burdo N. B. 2008. Sakral'nyj svit trypil's'koi tsyvilizatsii. Kyiv.: Nash Chas.
- [4] Husariev S. D., Bilozorov Ye. V. 2017. Diial'nisnyj pidkhid iak strukturnyj komponent metodolohii suchasnoho pravoznavstva. *Metodolohiia v pravi / za zah. red. d-ra iuryd. nauk, prof. I. A. Bezkluboho*. Kyiv : Hramota.
- [5] Dnistrians'kyj S. 1923. *Zahal'na nauka prava i polityky*. Naklad ukrains'koho universytetu v Prazi. Druk derzhavnoi drukarni v Prazi. Praha.
- [6] Kahan M. S. 1974. *Chelovecheskaya deyatel'nost' (opyt sistemnogo analiza)*. Moskva : Politizdat.
- [7] Kokhanova O. P. 2016. *Istoriia psikhologhii: vid antychnosti do pochatku KhKh stolittia : navch. posib*. Kyiv : Interservis.

- [8] Kreativnaya pedagogika i psihologiya 2004. : uchebnoe posobie / A. V. Morozov, D. V. Chernilevskij. Moskva : Akademicheskij proekt.
- [9] Novikov B. 2011. Philosophy as theory and methodology of creativity. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kiev Polytechnic Institute". Philosophy. Psychology. Pedagogy.* No. 2:108-113.
- [10] Opol's'ka N. M. 2020. Pravo na svobodu tvorchosti: monohrafiia. Vinnytsia: TOV «TVORY».
- [11] Otych O. M. 2007. Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoi individual'nosti majbutn'oho pedahoha profesijnoho navchannia: teoretychnyj i metodychnyj aspekty : monohrafiia. Chernivtsi : Zelena Bukovyna.
- [12] Palamarchuk Ye. Mudrakov V. V. 2012. Tvorchist' iak epistema transdystyplynarnoi akmeolohii. *Pedahohichnyj dyskurs.* Vyp. 11:219.
- [13] Pidopryhora O. A., Pidopryhora O. O. 1998. Pravo intelektual'noi vlasnosti Ukrainy : navch. posibnyk dlia studentiv iuryd. vuziv i fak. un-tiv. Kyiv : Yurinkom Inter.
- [14] Ponomarëv Ya. A. 1960. Psihologiya tvorcheskogo myshleniya. Moskva : APN RSFSR.
- [15] Potebnia Oleksandr Opanasovych. 2002. *Filosofs'kyj entsyklopedychnyj slovnyk* / hol. red. V. I. Shynkaruk. Kyiv : Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy : Abrys.
- [16] Rechyts'kyj V. 2019. Pro tsenzuru (z pryvodu perevirky na vidpovidnist' Konstytutsii Ukrainy okremykh polozhen' zakoniv Ukrainy «Pro kinematohrafiu» ta «Pro telebachennia i radiomovlennia») Prava Liudyny v Ukraini. Informatsijnyj portal Kharkivs'koi pravozakhysnoi hrupy. http://khpg.org/index.php?id=1550672973#_ftnref1 (data zvernennia: 12.12.2020).
- [17] Romenets' V. A. 2004. Psykholohiia tvorchosti : navch. posib. Vyd 3-tie, pererobl. i dopov. Kyiv : Lybid'.
- [18] Rubynshtejn S. L. 2002. Osnovy obschej psykholohyy : uchebnoe posobyie. Sankt-Peterburh : Pyter.
- [19] Cherniak Yu. Y. 1970. Analiz i sintez sistem v ekonomike. Moskva : Ekonomika.
- [20] Thurner S. 2016. Visions for Complexity. World Scientific. Singapore.